

Politika a programy [1989]

Znamé polopravdivé a vlastně scestné pořekadlo, že politika je uměním možného, se často stává ideologií těch, kdo mají nechuť k programům. Taková nechuť může pramenit z povahy člověka, ale může také mít a většinou má) historickou bázi. Vždycky však má někde v hloubce jakýsi latentní „metafyzický“ předpoklad, který zásadně může být a občas také bývá i formulován. Netýká se to ostatně jen politiky, ale i jiných oblastí společenského života. Ideologie vznikajícího a prosazujícího se kapitalismu přímo počítala s tím, že svět jde sám svou cestou a že se proto mají lidé ponechat, ať dělají, co chtějí, přičemž pochopitelně šlo jen o hospodářské podnikání. Prakticky to znamenalo, že společnost a vůbec svět byly považovány za jakýsi sám sebou se spravující organismus, který si dříve nebo později zavede pořádek i tam, kde došlo k nějakým výchytkám, či dokonce k excesům. Nepřehlédnutelná skutečnost posledních dvou staletí však zřetelně ukázala neopodstatněnost takové pověry, a to hned ve dvojnásobném smyslu. Především se ukázalo, že se zprůmyslověním a s následným nárůstem výroby se dostávají nejen poruchy, ale přímo katastrofy samotného hospodářství. U toho však nezůstalo a dnes se stále víc ukazuje, že vyčerpání zdrojů a naopak hromadění vedlejších produktů hrozí ne-li zkázou, tedy povážlivými katastrofami, postihujícími celou biosféru a s ní i člověka. Obojí hrozba se stala pro lidstvo urgentním mementem a výzvou: lidé musejí převzít odpovědnost jak za poruchy a katastrofy hospodářské, tak za poruchy a katastrofy biosféry. Napříště už si nebudou moc dovolovat žádné velké nebo četné zásahy ani do života společnosti, ani do života přírodního bez předchozího náročného prozkoumání možných nejen blízkých, ale také a zejména vzdálenějších důsledků oněch zásahů. Snad ještě důležitější však je rozpoznání nutnosti. Neomezovat předchozí zkoumání možných následků jen na úzce vymezenou rovinu či oblast, ale vzít v úvahu i roviny či oblasti jiné, vlastně všechny ostatní. Co to znamená pro nové chápání samotné politiky?

Společnost, tedy moderní „polis“, není skutečným, pravým organismem, který by si sám hlídal svou vnitřní rovnováhu, ale něčemu takovému se jen podobá, a to ještě jen v pohledu velmi povrchního pozorovatele. Ve skutečnosti jsou to jen jednotliví lidé, kteří na sebe navzájem a na nejrůznější okolnosti reagují tím či oním způsobem. Ostatně ani v přírodě tomu není jinak: biotop nebo dokonce celá biosféra představují „historicky“ vzniklé společenství (rostlin, živočichů a mikroorganismů), které samo nemůže na nic opravdu reagovat, leda prostřednictvím individuálních organismů. U lidí však do hry vstupuje vědomí, jazykově organizované v myšlení. Přímým důsledkem této pronikavé novinky je obrovské rozšíření a prohloubení přítomnosti (pří-tom-nosti) člověka v rámci jeho pobývání na světě: člověk je schopen pro sebe zpřítomňovat nejrozsáhlejší minulost i budoucnost, tj. proměňovat již uplynulou nebo zase ještě nenastalou přítomnost v své přítomné minulosti a budoucnosti. Tím však na takto zpřítomněnou budoucnost i minulost musí aktuálně zde a nyní reagovat, odpovídat – a brát ji tak také na svou odpovědnost. A odpovědnost za budoucnost, tj. odpovídání na výzvu jednotlivých „možností“, přesněji variant zamýšlených činností, vede k nutnosti promýšlet a formulovat programy.

To, co dnes ve své zemi prožíváme, je tak nové a překvapivé ve svých konkrétních formách, že to nikdo z nás nemohl detailně předvídat. Přesto je zarážející, že v posledních letech nebyl formulován a třeba jen v omezeném rozsahu zveřejněn žádný politický program, který by nyní mohl být již opravdu veřejně diskutován, ale že na takový program stále ještě čekáme. To, co bylo dosud formulováno a čím se sobě nejrůznější nezávislé iniciativy a dnes už i vznikající nové politické strany a politická hnutí podobají jako vejce vejci, jsou vlastně jen nepřilíš integrované body, vyjadřující obecně demokratické zásady, ale mající na hony daleko k řádnému politickému programu a politické koncepci dalšího života naší společnosti. Již dnes můžeme říci, že tu znovu selhala naše politická inteligence. Iniciativu vzali do rukou především studenti a s nimi celá mladá generace, ale ze starších to

jsou hlavně političtí neprofesionálové, kteří suplují to, co v minulých letech zanedbali politici. A nám dnes nestačí nebo brzo nebudou stačit neprofesionálové, nehledě na to, že je jich vyslovená škoda, mají-li se v politice angažovat jako diletanti, zatímco by konečně po letech mohli tvořit v tom, v čem jsou opravdu dobří. Všude dnes zaznamenáváme radost, optimismus a často euforii, ale to nám už brzo nepostačí, i když to je důležité. Brzo už přijdou dny, kdy nás euforie opustí, optimismus přejde a radost bude otřesena, protože budeme muset nahlédnout syrovou skutečnost. Komu pak bude lid dávat vinu? Dnes a zítra nebude po ruce nikdo „cizí“, na koho bychom mohli všechno svést (jako Hitler a nacismus v době Mnichova nebo Gottwald a komunisté v roce 1948 anebo konečně Brežněv a „sprátelené“ armády v roce 1968). Vůbec nám nepomůže, najdeme-li si dnes zase nějaké obětní beránky. Promarníme-li nebo pokazíme-li i dnes svou velkou šanci, bude to jen naše vlastní chyba. Ale čí především? Co mohli dělat lidé ve své většině v počátcích a v dalším průběhu normalizace? Jistě, mohli projevit větší odpor, větší rezistenci. Ale cožpak není zřejmé, že hlavní vinu musí přiznat inteligence, vzdělanci? Prokážeme-li v nejbližších letech neschopnost využít všeho toho, co se nám dnes otevírá, nebude to chyba a vina lidu; ten denně ukazuje větší orientovanost, než by bylo možno po padesáti letech ničení politické, mravní i duchovní kultury národa vůbec očekávat. Až budeme kriticky hodnotit dnešek a to, co mu předcházelo, bude nutno především analyzovat příčiny selhání našich vzdělanců, v naší souvislosti pak především politiků.

Jediný „program“, o němž se zatím dnes mluví, připravil nyní už slavný prognostický kolektiv pracovníků pod vedením Valtra Komárka. Protože je zatím jediný, je třeba začít diskutovat o něm. Ale kromě několika desítek vyvolených jej nikdo nezná. Je třeba jej urychleně vytisknout, rozšířit a organizovat diskuze, kterých by se zúčastnili odborníci nejrůznějšího zaměření. Naše společnost je otřesena nejen ekonomicky a technicky (vědecky atd.), ale také a dokonce především myšlenkově, vzdělanostně, morálně a duchovně. Nejde jen o to, zabránit ještě většímu hospodářskému rozvratu, ale myslet na desítky let kupředu. Ekonomicky se pravděpodobně může naše společnost zotavit do 10 až 15 let, ale naše univerzity, a míním především humanistické obory, budou potřebovat mnohem víc. Obecnou vzdělanost zvedneme nejdříve do dvou generací; pro dosažení lepší úrovně myšlení a mravní i duchovní orientace i to bude málo (vzhledem k tomu, že právě v tomto ohledu nám nikdo nebude moci a ani umět pomoci). Přitom myšlenkový, mravní a duchovní odkaz naší minulosti není zanedbatelný, a navíc musíme při svém návratu do Evropy (v kulturním smyslu) převzít odpovědnost – a to znamená: svou specificky českou a slovenskou odpovědnost – za dědictví celoevropské. To všechno nepůjde a nemůže jít bez promyšlených koncepcí a programů, samozřejmě nejen technických u organizačních. Měli bychom si už brzo zvyknout na to, že politika se musí vždy vztahovat k celému životu obce, ne pouze k některým jeho stránkám. A to ne proto, aby ten život inženýrsky konstruovala, ale aby o samostatný, svébytný politický život pečovala, jako zahradník pečuje o stromy a květiny.